

Veli Savaş Yelok

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University/Faculty of Literature, Ankara/Turkiye

eposta: velisavasyelok@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2889-921X> - RorID: <https://ror.org/05mskc574>

Bahodir Karim

Prof. Dr., Alişir Nevâyî Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi, Taşkent/Özbekistan
Prof. Dr., Tashkent Alisher Navoi State University of Uzbek Language and Literature/Özbekistan

eposta: bahodirkarim66@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9906-5183>

Atıf/Citation: Yelok, Veli Savaş ve Karim, Bahodir. 2025. İsacan Sultan'ın Roman ve Hikâyeleri ile Abu Rayhon Beruniy (Ebu Reyhan Bîrunî) Romanı Hakkında Tespit ve Değerlendirmeler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/43, 187-204. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1635233>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi /Received:	07.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	27.04.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2025

İSACAN SULTAN'IN ROMAN VE HİKÂYELERİ İLE ABU RAYHON BERUNİY (EBU REYHAN BÎRUNÎ) ROMANI HAKKINDA TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Öz

Çağdaş Özbek Edebiyatının gelişim sürecine bakıldığında XX. yüzyılın sonlarıyla XXI. yüzyılın başlarında neşredilen uzun ve kısa hikâyelerle romanların yeni arayışlar esasında şekillendiği görülür. Bu arayışlar, Özbek edebiyatını evrensel bir boyuta taşımıştır. Bu dönemin mezkûr türlerdeki hem edebî yönden hem de bireysel ve dönemsel üslup bakımından dikkat çeken temsilcileri; Abdukayum Yoldaş (Abduqayum Yo'ldosh), Ahmet Azam (Ahmad A'zam), Nabi Celalettin (Nabi Jaloliddin), Nazar Eşankul (Nazar Eshonqul), Koçkar Narkabul (Qo'chqor Norqobul), Uluğbek Hemdem (Ulug'bek Xamdam), Hurşit Dostmuhammet (Xurshid Do'stmuhammad), Zülfiye Kuralbaykızı (Zulfiya Qurolboyqizi) ve İsacan Sultan (Isajon Sulton)'dır. Bu sanatkârlar, eserlerinde, Özbeklerin hayata bakışını, mutluluğuna vesile olan hususları, özlemlerini, dertlerini, ukdelerini dünya edebiyatında görülen değişiklikler ve yenilikler çerçevesinde yazma gayreti içerisindeyler. Onlar; Franz Kafka, Albert Camus, Marcel Proust, James Joyce gibi Batılı sanatkârların eserlerini okuyarak edebî zevkini yükselten, Özbek okuyucusuna farklı anlayışların ve bakış açılarının kapılarını açan eserleriyle kendilerinin de dünya edebiyatının seçkinleri arasında olmaya aday olduklarını gösterirler. Bu yazarlardan İsacan Sultan, üniversiteden mezun olduktan sonra yayımlanan hikâyeleriyle girdiği edebiyat dünyasında ve Özbek okuyucusunun gönlünde *Qismat*, *Avliyo*, *Bo'ri*, *Shamolli Kecha*, *O'rmondagi*

Kulba, Men, Onam va O'rta Yer Dengizi, Munojot, Onaizorim gibi hikâyeleriyle; *Bokiy Darbadar, Ozod, Genetik* gibi romanlarıyla müstesna bir yerdedir. İsacan Sultan, roman ve hikâyelerinde sevgi, aile, anne, baba, kader, din ve itikat, çocukluk, gençlik, sevgi, tarih, eğitim gibi konulara yer verir. Bu temalar, Özbek kültürünün derinliklerinden beslenirken evrensel bir yankı bulur. Eserlerinde; köy, bağ, yağmur, rüzgâr, ağaç, çiçek, dere, ırmak gibi unsurlara poetik anlamlar yükleyerek bunları kimi zaman ayrıntı kimi zaman da birer sembolik tip olarak kullanır. Bu münasebetle o, hikâyelerinde geleneksel tipler yerine bunları zaman zaman sembollere dönüştürerek onlara metaforik anlamlar yükler. Onun edebî metni ortaya koymadaki tasvir maharetinde ve üslubunda; edebî dilinde, kahramanlarının dilinde, kahramanların tasvirinde, çizdiği portrelerde ve kahramanlarının isimlerinde sembolik bir tavır söz konusudur. Sultan, eserlerindeki kahramanlarının üzerinden hâkim bir şekilde kendini tanıma, benliğini idrak etme, hayatın anlamı üzerinde tefekkür etme meylinde dir.

Bu makalede İsacan Sultan hikâye ve romanlarından hareketle onun çizdiği edebî panoramanın mahiyeti üzerinde durulmuştur. Bilhassa okuyucu ve Özbek edebiyat eleştirmenlerinin nazarında Sultan'ın yazar kimliğini nasıl şekillendiğini gösteren roman ve hikâyeleri hakkında tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsacan Sultan (Isajon Sulton), Çağdaş Özbek Edebiyatı, roman, hikâye, kahraman.

OBSERVATIONS AND EVALUATIONS ON İSA CAN SULTAN'S NOVELS AND STORIES AND THE NOVEL ABOUT ABU RAYHON BERUNİY (EBU REYHAN BÎRUNÎ)

188

Abstract

The evolution of contemporary Uzbek literature reflects a dynamic quest for innovation, particularly in the genres of short stories and novels, which flourished in the late 20th and early 21st centuries. These developments have elevated Uzbek literature to a global stage, blending universal themes with local sensibilities. Prominent authors of this period, including Abdukayum Yoldaş, Ahmad Azam, Nabi Jaloliddin, Nazar Eshonqul, Qo'chqor Norqobul, Ulug'bek Hamdam, Xurshid Do'stmuhammad, Zulfiya Qurolboyqizi, and Isajan Sultan, have distinguished themselves through their unique literary contributions, individual styles, and engagement with global literary trends. Their works explore the Uzbek worldview, addressing themes of happiness, aspirations, struggles, and societal transformations, while drawing inspiration from world literature, including authors such as Franz Kafka, Albert Camus, Marcel Proust, and James Joyce. This exposure has refined the literary tastes of Uzbek readers, fostering a deeper appreciation for diverse perspectives.

Among these writers, Isajan Sultan has emerged as a significant figure, captivating readers with his short stories and novels. After graduating from university, Sultan gained prominence with stories such as *Qismat*, *Avliyo*, *Bo'ri*, *Shamolli Kecha*, *O'rmondagi Kulba*, *Men, Onam va O'rta Yer Dengizi*, *Munojot*, and *Onaizorim*. His novels, including *Bokiy Darbadar*, *Ozod*, *Genetik*, and notably *Biruni*, hold a distinctive place in Uzbek literature. Sultan's oeuvre

encompasses themes such as love, family, fate, religion, faith, childhood, youth, history, and education, deeply rooted in Uzbek cultural heritage yet resonating universally. He imbues natural elements—villages, vineyards, rain, wind, trees, flowers, streams, and rivers—with poetic and symbolic meanings, using them as both vivid details and metaphorical constructs. Rather than relying solely on traditional archetypes, Sultan transforms these elements into symbols, enriching his narratives with layered meanings.

Sultan's literary style is characterized by a symbolic approach to depiction, evident in his use of literary language, character dialogue, authorial voice, and portrayal of protagonists. His character names and portraits carry metaphorical weight, reflecting a broader contemplation of identity and existence. Through his characters, Sultan explores themes of self-discovery, introspection, and the search for life's meaning, positioning his works as profound meditations on the human condition.

This article examines the literary landscape crafted by Isajan Sultan through his short stories and novels, with a particular focus on Biruni. It analyzes how Sultan's identity as a writer has been shaped, as perceived by readers and Uzbek literary critics, and evaluates the thematic and stylistic elements that define his contributions to contemporary Uzbek literature.

Keywords: İsacan Sultan (Isajon Sulton), Contemporary Uzbek Literature, novel, story, hero.

Giriş

Günümüz Özbek edebiyatı yazarlarından İsacan Sultan, hikâye ve romanlarıyla edebî ve ilmî gruplar içerisinde kendine mahsus nüfuza sahiptir. Yazarın bazı eserlerinin Türkçenin yanı sıra başka dillere de tercüme edilmiş olması, onun bu nüfuzunu onaylar mahiyettedir. Bu çeviriler, Sultan'ın eserlerinin evrensel bir yankı bulduğunu gösterir. Bu münasebetle İsacan Sultan'ın edebî yolunun, yazdığı eserlerinin konu ve mahiyetinin yanı sıra onun tercümeihâline dair bazı malumatların bilinmesi, onun tanınmasına ve eserlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. İsacan Sultan'ın Kısa Biyografisi

Avazbay köyünde (Rıştan, Fergana) 06.04.1967 tarihinde dünyaya gelen İsacan Sultan, Taşkent Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Bölümünden mezun olur (1990). Edebî eserleri, üniversitede öğrenci olduğu yıllarda çeşitli süreli yayınlarda neşredilir.

Yazarın yayımlanmış eserlerinden bazıları *Munojot* (Münacaat) (1990), *Oydinbuloq* (Aydınbulak) (1995), *Boqiy Darbadar* (Ölümsüz Derbeder) (2011), *Ozod* (Azat) (2012), *Bog'i Eram* (İrem Bağı), *Genetik* (Genetik), *Alisher Navoiy* (Alîşîr Nevâyî), *Ma'suma* (Masume), *Bilga Haqon* (Bilge Hakan), *Abu Rayhon Beruniy* (Ebu Reyhan Bîrunî) dir.

Boqiy Darbadar romanı Özbekistan Yazarlar Birliğince 2011 Yılı'nın En İyi Romanı, *Balık* adlı hikâyesi Şikago'da yayımlanan *Lexicon* dergisince 2011 Yılı'nın En İyi Hikâyesi, *Bog'i Eram* adlı hikâyesi 2015 yılında Güncel Sanat Dergisince *Güzel Alanya Ödülü*, *Onaizorim* (Çilekeş Anacığım) hikâyesi Özbekistan'da *En İyi Uzun Hikâye Ödülü*'nü 2015 yılında, *Alisher Navoiy* romanı 2022 yılında *Türk Dünyası Edebiyat Ödülü*'nü almıştır. İsacan Sultan, edebî çalışmaları münasebetiyle *Özbekistan Halk Yazarı* (2021), *Özbekistan'da Hizmet Gösteren Kültür Çalışanı* (2014) ünvanlarıyla taltif edilmiştir (Mirvaliyev ve Shokirova 2016: 408). Bunların yanı sıra İsacan Sultan, *Ozod* (Azat) romanı ile *Qismat* (Talih) ve *Shamolli Kecha* (Rüzgârlı Gece) adlı hikâyeleriyle de uluslararası yarışmalarda çeşitli dereceler kazanmıştır. Bu ödüller, Sultan'ın hem yerel hem de uluslararası edebiyat çevrelerinde tanınırlığına delalet eder.

2. İsacan Sultan'ın Roman ve Hikâyeleri Üzerine

İsacan Sultan, modern Özbek nesrini hayati ve felsefi konulu eserleriyle zenginleştirmiştir. O, eserlerinde aynı zamanda insan ve tabiat uygunluğuna fazlaca yer vermesi ve üslup özelliği olarak da lirizme temayülüyle muasırı Özbek yazarlarından farklılık gösterir. Eserlerindeki bu lirik üslup, onun eserlerini Özbek edebiyatında eşsiz kılar.

Bu çerçevede onun *Toshkelinchak* (Taşgelincik) hikâyesi dikkate değerdir. Konusu bakımından eserde herkese hitap eder şekilde aşk ve sevgi, edebî bir mahiyette anlatılır (Isajon Sulton 2015: 4-16). Hikâyenin kahramanı Nazar, yaratılışı itibarıyla gönül adamıdır; onun hâl ve hareketlerinde hayalperestlikle samimiyet ve saflık var. Hikâyenin kahramanı Nazar, Ümmügülsüm'e âşık olur. Ümmügülsüm ve Nazar üzerinden kurgulanan hikâyenin geniş bir çerçevesi vardır. Öyle ki yazar burada aşkın uzun tarihini işler. Hikâye her ne kadar birbirini seven iki genç üzerinden konumlanmış olsa da onun ilerleyen kısımlarında Ümmügülsüm, bir başkasıyla evlendirilir. O "ikinci çocuğunu dünyaya getiremeden" dünyayı terk eder. Onun bu durumu hikâyede birbirini seven iki kişinin aşkının tarihî bir rivayete dönüşmesi gibidir. Nazar, bu elim vaka sonrasında artık, insanların bakışından uzaklaşır, onun ruhu âdetâ sevdiğiyle birlikte gömülmüş gibidir. *Toshkelinchak* hikâyesinin üslubunda lirizmle kahramanın takdirinin acıklı tasviri bütünlük oluşturur ve metin mahzun bir şekilde sona erer. Anlatımda yazarın bazen "Taziye de gittik.", "Hikâye bununla bitmiş olsaydı tamamdı ama hâlâ söylenecek sözler var." gibi ifadelerle metnin akışına dâhil olması, nesnel gerçekçiliğin çerçevesini daha da güçlü hâle getirir. Bu durum okuyucuda hikâye için "Hakikaten de böylesine hüznü, derdi ve gamı içeren aşk destanıdır." kanaatini uyandırır. *Toshkelinchak* adlı hikâye, İsacan Sultan'ın üslubuna has gerçek samimiyetle, rahatlıkla ve sakin bir ruhla yoğrulmuştur. Sultan, bu hikâyesinde, aşkın evrensel tragedyasına Özbek duyarlılığıyla yaklaşır.

İsacan Sultan'ın *Munojot* (Münacaat), *Onaizorim* (Çilekeş Anacığım), *Hazrati Hizr Izidan* (Hazreti Hızır'ın İzinden), *Avvalgilarga O'xshamas* (Evvelkilere Benzemez) gibi uzun hikâyelerinde hayatın çeşitli renkleri aks ettirilmiştir. Yazarın *Munojot* (Münacat) adlı uzun

hikâyesi, herkesin alışık olmadığı ilginç, sebebi bilinmeyen (yahut açıklanmayan) bir hadisenin tasviriyle başlar (Isajon Sulton 1995: 47). Hikâyenin başındaki "...Sıkıntı, beklenmedik bir zamanda gelir..." cümlesi hemen dikkat çeker ve insanın tüylerini âdeta diken diken eder; bu da okuyucuyu, söz konusu cümlelerin devamında anlatılacakları merakla bekleme sevk eder. Hikâyenin kahramanı, Garip'tir. Dünyaya gelmesi de, ona bir isim seçilmesi de büyüüp yetişmesi ve genel olarak mevcudata bakışı da ismi gibi epeyce *gariptir*, *tuhaf* ve *divanecidir*. Bu durum muhtemelen yazarın nezdindeki sufilere mahsus bakışla ilişkilidir. Garip, "akıllı gözler"le doğmuş ve hayallere kapılmış vaziyette büyümüştür. O, dört bir yanındaki her şeyden anlamlar çıkarır; bazen karıncalarla, bitkilerle bazen de ağaçlarla, çalılarla konuşur. Yazar, Garip'i âdeta Meşrep'e benzetir; onu Meşrep'in gazellerine hayran, doğuştan istidat sahibi, çabuk öfkelenen, kendisini kaybedecek derecede asabi, alışılmadık resimler çizen ressam nitelikleriyle tasvir eder. Uzun hikâyenin adı da hikâyede söylendiğine göre Garip'in çizdiği resimlerden birisinden hareketle verilmiştir: *Munojot* (Münacat) yani Garip'in şaheseri. Onun bu resmi, şehre, Salımcı adlı meşhur bir ressamı değerlendirmesi için götürülür. Ancak söz konusu ressam, Garip'e bir mektup yazar. O, bu mektupta Garip'in çizdiği resmin bir işe yaramayacağını yazar ve bunun gerekçelerini açıklar ayrıca ona nasihat ederek tavsiyelerde bulunur. Bu durum, Garip'in ruh hâline, yeteneğine o kadar tesir eder ki o, resim yapmayı bırakır. Bu olay, bireyin sanatsal yolculuğunda dış eleştirilerin yıkıcı etkisini gözler önüne serer.

Hikâyenin başlangıcında yer alan ve yine bu kısımda görülen bir rüya üzerinden de desteklenen "sıkıntının beklenmedik zamanda gelmesi", kahramanın hayatında garipliklerin görülmeye başlanması, eserin sonunda başlangıçtaki rüyanın devamı olarak sıkıntının nereden çıktığının izahının yapılması, kurgusal anlamda metnin tamamlanmasını sağlar. *Munojot* adlı hikâyede insanın yaşadıklarının ruh hâline tesiri tasvir edilerek kahraman üzerinden samimi bir şekilde yola çıkan insanın tekâmülünde, eğitimin rolüne dikkat çekme ve bununla ilgili yapılması gerekenlere işaretler vardır. *Munojot* adlı hikâyede görülen bu hususiyet, genel anlamda İsacan Sultan'ın yazma merakını şekillendiren ve yönlendiren kaynaklardandır.

Yazarın *Onaizorim* (Çilekeş Anacığım) adlı uzun hikâyesinde Özbeklere mahsus aile muhitine, terbiyeye ve ana nasihatine verilen değere yer verilir. Bunların yanı sıra insan ömrünün aşamaları, tabiat hadiselerine ve mevsimlere uygun olarak tasvir edilir. Bu tasvirler, Özbek kültürünün aile ve doğa arasındaki bağına da dikkat çeker. Bu hikâye, karmaşık bir üslupta yazılmıştır ve yazarının âdeta felsefi derinlik arayışının bir yansımasıdır.

İsacan Sultan'ın *Hazrati Xizr Izidan* (Hazret-i Hızır'ın İzinden) adlı uzun hikâyesi, bu türdeki geleneksel konu ve kompozisyondan farklı olarak düşünceler, hayaller, mülâhazalar, dünyanın hâli, tarihte yaşayan enbiyanın ve günümüzde yaşayan insanların dünyayı anlama

yolundaki çabalarının anlatımı mahiyetinde kurgulanmıştır. Hikâyenin kahramanı, felsefe sahasında üniversitede ders veren Daniş Hoca'dır. O, Absurd (Absürt) adlı eser üzerinde çalışmaktadır. Bu süreçte o sanki Hz. Hızır'la karşılaşmış ve imana gelmiştir. Eserin konusuna muvafık bir şekilde Hz. Yunus, Hz. Hızır ve Hz. Musa kıssaları, hikâyeye dâhil edilmiştir. Yazar, Hz. Hızır karakteri vasıtasıyla hayatın anlam ve mahiyetine, ana ve babanın değerine, her insanın hayat âleminde birer emanet olduğuna dikkat çeker. Hikâyede çoğunlukla kahramanın konuşmasıyla yazarın konuşması arasındaki sınırlar bozulur.

Söz konusu uzun hikâye, kompozisyon bakımından birbirine eşit olmayan yedi kısımdan oluşmaktadır. Bazı kısımlarda metne dâhil edilen epizot parçası şeklindeki olay anlatımlarıyla zaman ve mekân çerçevesinde müracaat edilen tarihî yer adlarının izahı da yapılmıştır. Buna örnek olarak Jayranbuloq (Cayranbulak) ve Arslon Ota (Arslan Ata) gibi tarihî yer adlarının izahı verilebilir. Yine hikâyede Mısırlı âlim ve talebelerin huzurunda Hz. Hızır ve Hz. Musa vakasından bahsedilir. Onların yolculuk ettikleri gemide delik açmaları, çocuğu öldürmeleri ve yıkılan duvarı tamir etmeleri gibi tarihî hadiselerin anlatılmasından sonra bunların sebepleri izah edilir. Yazar bu eseriyle insanları doğru yola, iyilik yapmaya ve birbirlerinin değerini anlamaya ve bilmeye davet eder.

İsacan Sultan, *Bokiy Darbadar* (Ölümsüz Derbeder) adlı romanında küreselleşen dünyanın problemlerini ortaya koyma gayreti içerisinde. Bu romanda, türlü teknolojik deney laboratuvarlarında yapılanlarla ilgili fikirlerin dolaylı yollardan ortaya konulması söz konusudur. Eserin kahramanı olan Ziya vasıtasıyla hayatta dikkatli olunması gerektiğine vurgu yapılır. Bu vurgu, modern dünyanın birey üzerindeki etkilerini sorgulayıcı mahiyettedir.

Yazarın *Ozod* (Azat) adlı romanı konu ve kompozisyon kuruluşu, karakterleri ve hatta hacmine göre Özbek edebiyatında mevcut geleneksel romanlardan oldukça farklılık gösterir. Muhtemelen bu durum, İsacan Sultan'ın hem modern romanın birikimine hem de Özbek klasik edebiyatına olan hâkimiyetinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda Cristofer Ford, şu tespitleri yapar: "Benim her şeyden ziyade İsacan Sultan'ın yaratıcılığındaki ve üslubundaki postmodernizmle bu çağdaş estetik yönelişin onun eserlerinde hangi görünüş ve şekilde kendini gösterdiği ilgimi çekiyor." (Fort 2017: 350). Özbek romanına mahsus tefekkürdeki yenileşmenin İsacan Sultan'daki görünüşüyle ilgili Abdugafur Rasulov da "Ozod (Azat) romanından ve hikâyelerinden anlaşılmaktadır ki İsacan Sultan, millî kimlik olarak adlandırılan manevi hazine membanın mahiyetini anlamaktadır. O, Müslüman Şark felsefesi, ayrıntıların iyi anlaşılması ve edebiyat araştırmacılığının varisi olma gibi nitelikleri esasında postmodernist eserlerini yazmıştır." der. Özbek yazarlarının romanlarında iktibasların mahir bir şekilde kullanılması, metinler arasılığı, aynı şekilde postmodern edebiyata has ilmî ve nazari fikirler esasında düşünmeye imkân verir. İsacan Sultan'ın bu romanının başkahramanı olan Ozod, manevi ve ruhi âlemde, seleflerinin mana dolu hikmetler dünyasında yaşamayı

arzular. Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi burada da Hz. Hızır, Hz. Musa ya da Hz. İskender Zülkârneyn gibi çeşitli tarihî kahramanlardan faydalanır. Bu roman, yazarın diğer eserlerine göre edebî parçalar ve diğer yazarların eserlerine işaret etmesi noktainazarından farklılık gösterir. Bu farklılık, Sultan'ın postmodernizmi yerel motiflerle harmanladığını gösterir.

İsacan Sultan'ın bireysel üslubu *Genetik* (Genetik Uzmanı) romanında açık bir şekilde kendini gösterir. Yazar bu romanında da insan ve dünya üzerine araştırmalar yapan yetenekli bir bilim adamının başından geçen hadiseleri kendisine mahsus usulde anlatır. Sultan, *Genetik* romanı hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Genetik, halk arasında ve ülke içerisinde altın gibi nadir bulunan istidatlı bir gencin anlatıldığı roman. Dağ yamacındaki sıradan bir köy çocuğunun hayatını ve onun özellikle bilimle beslenen şuurunda peyda olan sorulara cevap bulmasını hikâye ediyor. Çocukluğunda ‘Babam kim, anam kim?’ diye soran çocuk, büyüyünce ‘Ben kimim?’ sorusuyla arayışına başlıyor. Eserden, yazarın meramının, halkın kökleri konusunda olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. ‘Babam kim? Ecdadım kim? Halkımın tarihi nereye kadar uzanıyor?’ Çağdaş bilim onu, bu soruların cevaplarıyla yüzleştiriyor, sonuçta o, tarihin çok eskilere uzandığını anlıyor.” (Isajon Sulton 2017: 6).

Hakikaten de romanda oldukça büyük olan, küreselleşen dünyanın geneline hitap eden konular hakkında söz yürütülür. Romanın özünde ve arka planında dünyada yaşayan her bir insanın “Babam kim? Ecdadım kim? Halkımın tarihi nereye kadar uzanıyor?” diye sorduğu sorular vardır. Bu mahiyetteki cevap aranan soruları, okuyucuların benliklerinde hissetmesini sağlamak için yazarın, olayın kendine mahsus anlatım üslubunu bulması, ifadede tesirliliğe erişmesi, söyledikleri ve anlattıklarıyla okuyucunun kalbine girmeyi başaran kahramanların portresini çizmesi gerekir. Bu arayış, bireyin kimlik ve kökleriyle yüzleşmesini evrensel bir bağlama taşır.

Genetik adlı roman, “Köy. Yaz. Eyambur.” şeklindeki kısa cümlelerle başlar. İsacan Sultan, eserinin daha sonraki yerlerinde okuyucunun dikkatini tabiat hadiselerine, özellikle de “rüzgâr”a, çevirir. Sultan, bazı karakterlerini rüzgârla mütenasip bir şekilde ve onunla birlikte tasvir eder; bu çerçevede romanda Ubay Efendi'nin tavsifinde rüzgârı kullanır: “...Yeri ve göğü kurutan rüzgâr, hayalimde, komşumuz Ubay Efendi'nin bağırımlarıyla aynı şekilde ses çıkarır.”

Genel olarak bakıldığında yazarın “rüzgâr”ı, çeşitli manalarda “Genetik”ten önceki romanlarında da vakayı devam ettirme yahut sürükleme aracı olarak kullandığı; ondan, tefekkür dinamiğine esas oluşturmak için yararlandığı kanaati oluşur. Bu durum rüzgârın aynı şekilde detay vazifesi yaptığı Ozod (Azat) romanında da görülür. Abdugafur Rasulov bununla ilgili şu tespiti yapar:

“Uzun yolda, rüzgâr ona yoldaş olur. Rüzgâr, değişimlerin sembolüdür. Onun kaderleri de değiştirmesi mümkün, der İsacan Sultan. ‘Mana bozkırlarından ilerledikçe beklenmedik hadiselerle karşılaşmaya başlarsın.’ der rüzgâr. ‘Dünya kendi hâlinde sana kötülük da iyilik de getirmez. Etrafında yaşanan her şey aslında, kendi fikirlerinin, duygularının, hislerinin, istek ve hayallerinin aksidir. Dünya, büyük bir aynadır. İki ayna karşı karşıya yerleştirdiğinde görüntülerin durmadan tekrarlanması gibi, dünya da kalbinde ve ruhunda muttasıl aks etmektedir.’ der, Üstat. Öyleyse bu sıradan rüzgâr değil tefekkürün rüzgârıdır.” (Rasulov 2017: 33).

İsacan Sultan’ın diğer eserlerinde, özellikle *Genetik* romanında, “rüzgâr” unsuru sembolik bir karakter mahiyetinde ayrı bir anlam taşır. O, insanlık tarihi açısından yahut bireysel noktadan bakıldığında uzak ve yakın dönemin nesnel bir şekilde anlatılması ve bunlar arasındaki ilişkinin kurulması için âdeta bir araç vazifesini yerine getirir. Ayrıca bunu, okuyucunun fikrini “manalar âlemine alıp götürmek” için de kullanır. Bunun içindir ki “rüzgâr” kelimesi İsacan Sultan’ın üslubunun belli bir yönünü anlatmak bakımından mühimdir. Genel olarak bakıldığında *Genetik* romanında bir kişinin yetişmesi, çocukluk döneminin saflık ve samimiyeti, fikren gelişmesi ve hayatının çeşitli aşamalarında görüp yaşadıklarının yazarın bakış açısıyla ortaya konulması söz konusudur. Rüzgâr, bu bağlamda bireyin içsel yolculuğunun metaforu olarak öne çıkar.

İsacan Sultan, *Genetik* romanındaki Baba (Dede), Ubay Efendi ya da Safiye Teyze karakterleri aracılığıyla metin kurgusunu aforizma ve hikmetli sözlerle / vecizelerle süsler. Bu romanda, insan ve tabiat ilişkileriyle bunların kendi aralarındaki uyumu konusunda fikirler ortaya koyma ve mülahazalar yürütme gayreti dikkat çekici şekilde ön plandadır.

Genetik romanı, Butunjahon Fanlar Akademiyasi (Dünya Bilimler Akademisi) üyesi, Özbekistan Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı, biyoloji bilim sahası doktoru olan başkahraman İbrahimcan Abdurahmanov’un hayatı ve eserleri esasında şekillendirilmiştir. İsacan Sultan, bu eserin kahramanıyla sohbet ederken önemli bir değerlendirmesini ortaya koyar: “Genetik biliminin söylediğine göre soya ait ‘gen’ler, kadınlar tarafından muhafaza edilmiş. Evlatlarını dünyaya getiren de koruyup kollayarak onları büyüten de kadındır.” (Abdurahmonov 2017: 20). Bunun için yazar, romanındaki Safiye isimli kadın karakteri özelinde diğer kadın kahramanlarına ayrı bir önem verir. Romanda, genetik bilimi noktazarından Ebu Reyhan Birûnî, Ebu Ali İbn Sina, Mirza Uluğbek, Alişir Nevâyî, Zahirüddin Muhammed Babür gibi Özbek Türklerinin tarihindeki büyük mütefekkirlerin isimleri hatırlatılır. Edebî tefekkürle ilmi bakış açısının birleşiminden meydana gelen *Genetik* romanı, yukarıda dile getirilen hususlar çerçevesinde Bağımsızlık Dönemi Özbek Romancılığında önemli bir yere sahiptir. Bu roman, bilim ve edebiyatın kesişim noktasında özgün bir duruş sergiler.

İsacan Sultan, tarihî konu yahut şahsiyetlerle ilgili kaleme aldığı romanlarında âdetâ bir kuyumcu titizliğiyle hareket eder. O, bu titizliğini sadece yazma üslubunda değil ele aldığı konu ya da şahsiyetin tarih içerisindeki durum yahut konumunun tespitinde de tavizsiz şekilde yapar. Onun bu hassasiyetlere uygun olarak yazdığı romanları; *Bilga Xoqon* (Bilge Hakan), *Ma'suma* (Masume), *Alisher Navoiy* (Alişîr Nevâyî) ve *Abu Rayhon Beruniy* (Ebu Reyhan Bîrunî)'dir.

Sultan, *Bilga Xoqon* romanıyla Türklerin geçmişi ile Türkçenin ifade imkân ve gücünü gösterme niyetindedir. Yine onun Özbeklerin yirminci yüzyıl başlarındaki Millî Uyanış Hareketiyle münasebet kurar mahiyette yazdığı *Masuma* adlı eseri de yazarın tarih ve millî ideallere verdiği önemin delili olarak değerlendirilebilir. Bu eserler, Özbek kimliğinin yeniden inşa sürecine ışık tutar.

Yazar, *Alisher Navoiy* (Alişîr Nevâyî) romanıyla hem kendinin hem de okuyucunun dikkatini "Türkçenin Sultanı" Alişîr Nevâyî'nin hayatına, eserlerine ve sanatına yöneltir. Romana konu olan şahsiyetin yaşadığı tarihî dönemi ve bu dönemin içtimai, siyasi, edebî ve manevi muhitini ayrıntılarıyla ele alması; klasik edebiyatın fesahat ve belagatine, dönemin edebî dil ve üslubuna, genel anlamda da Alişîr Nevâyî'nin sanatına ve eserlerine gösterdiği ilgi, İsacan Sultan'ın Nevâyî'ye karşı duyduğu hayranlığın ve takdirin ifadesi olarak değerlendirilebilir. Yazar, Nevâyî karakterini ele alırken onun okuyucunun nezdinde tam olarak canlanabilmesi amacıyla romanında ihtiyaç duyduğu yerlerde Nevâyî'nin mensur ve manzum eserlerinden parçalara yer verir. Yazarın bu yöntemi tercih etmesindeki amaç muhtemelen okuyucuyu, romanın merkezî karakterinin fikir ve duygu dünyasına dâhil etmektir.

İsacan Sultan, Alişîr Nevâyî'nin karakterinin arkasına insanlık, dostâ sadakat, sözünde durma, güzellik, iyilik gibi bazı faziletleri yerleştirir. Romandaki ikinci dereceli diğer bütün kahramanlar, başkahramanın bu niteliklerinin derinlemesine ortaya konulmasına hizmet eder. Aslında tarihî biyografik konulu bu mahiyetteki eserlerin yapısı böyledir yani bunlarda başkahramanın ruh âlemini, her yönüyle bütün olarak gösterme amacı ön plandadır. Bu yaklaşım, Nevâyî'nin evrensel bir figür olarak algılanmasını sağlar.

3. Ebu Reyhan Bîrûnî Romanı Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler

İsacan Sultan'ın *Abu Rayhon Beruniy* (Ebu Reyhan Bîrûnî) romanında da Nevâyî romanındakilere benzer bir yaklaşım vardır. Bu eserde, yazarın yüzlerce yıl öncesindeki muhiti tasvir etmesine, bu dönem insanların başından geçen iyi ve kötü günleri, allame ve sultanların karakterini bir kuyumcu titizliğiyle ve ayrıntılı bir şekilde öğrendiğine şahit olmak mümkündür. Yazar bu romanında öncakilere benzemeyen bir kurguyu, başkaca bir anlatım ve tasvir usulünü seçer.

İsacan Sultan, bu romanın merkezine çeşitli hikâyelerin ve hadiselerin ravisi (anlatıcısı) olarak Ebu Fazl Reyhan'ı yerleştirir. Bu tip, romanın başından sonuna kadar yazarın niyetinin icrasını yerine getirmeye hizmet eder. Sultan, ele aldığı konuyla ilgili bütün parçaları bu kahramanın niyeti, yani onun kitap yazmaya olan arzusu üzerinden epeyce içten bir coşkunkulukta verir:

“Bu eserimde izzete sezâvâr türlü insanlardan hikâye etmiş olsam da hepsinin padişahı aynı kişidir. O, insanoğluna Yaratan'ın oldukça kıymetli bilimin sayfalarını açan, insanın tefekkür özelliği sayesinde yükselebileceğini gösteren Ebu Reyhan Muhammed el-Birûnî'dir.” (Isajon Sulton 2023: 6).

Yazarın asıl niyetini ortaya koyan bu ifadeler, aslında onun bu roman vasıtasıyla okuyucuya ilk olarak Ebu Reyhan Birûnî'nin 'şahsiyetinin ne kadar büyük olduğunu anlatmaktır. Bunun yanı sıra İsacan Sultan'ın bu romanında, konu edildiği allamenin muasırı Gazi Sultan Ebulkasım Mahmut ibn Sebüktekin Gaznevî de kurgunun merkezindeki karakterlerdendir:

“Âlimlerin ve hükümdarların yaptığı işleri küçük bir kitaba yerleştirmek neredeyse mümkün olmayacak bir iştir ancak bu iki zatın hayatlarında yaşadıkları hadiseler, birbirine o kadar girmiştir ki şaşımamanın imkânı yoktur.” (Isajon Sulton 2023: 7)

Hakikaten de tarihte yaşamış büyüklerin insanlık önünde yaptığı paha biçilemez hizmetlerini öğrenip anlayan biri, onlara hayran kalır. Aslında İsacan Sultan'ın *Abu Rayhon Beruniy* romanı, bu hayranlığın ve takdirin ürünüdür. Bu romandaki tarihî bir dönemden ve mekândan alınan şahıslar -ana kahramanlar- çoğunlukla kendi hâllerini kendileri beyan eder ve ekser vaziyetlerde nesnel gerçekçiliğin konusu yahut ana fikri, Birûnî'ye ve Gaznevî'ye bağlanır. Yazar, romanda dikkat çekilen her bir kavmi -Sâbîler, Harranîler, Zerdüştiler, Maniler, Mazdekiler, Ben-i Hanife, Zevzen halkı, beyaz giyenler, Karmatîler- anlatırken doğal olarak Ebu Reyhan Birûnî'nin kitaplarını esas alır. Bunu da Ebu Fazl Reyhanî vasıtasıyla söyler: “Kemine, bu türden bilgileri Ebu Reyhan'dan öğrenmesem kimden öğrenirdim?” Romanda böylesi konularda bazen Birûnî'nin kendisi de bu kitaplarına işaret eder: “Delikanlılık çağında 'Asarü'l Bakiye'de yanılıp da hataya düşen kavimler hakkında yazmıştım.” Bu ifadeler, Birûnî'nin bilimsel mirasının romanın omurgasını oluşturduğunu gösterir.

Edebî eserini ortaya koyan sanatkâr için, yanılıp da hataya düşen bir kavmin başına gelenleri, onun düştüğü durumları ve bunlardan kurtulup doğruyu bulanların saadetini ele almak, yazarın kurgusu ve edebî tezi açısından önemli bir kaynaktır. İsacan Sultan da yanılıp hataya düşen kavimlerin sıkıntılı hâllerini beyan ettikten sonra Birûnî'nin ilme hevesinin muhakemesine geçer. Ebul Âlâ Gürgencî, on dört yaşında olan ve kendi yanında sığırtmaçlık yapan delikanlıyı, yani Ebu Reyhan'ı, devrin büyük âlimi Mansur ibn Irak'ın huzuruna getirir.

Birûnî, ilim tahsil etme arzusundadır ve bu niyetini kendisi “kendini tanımak” olarak dile getirir. O, mal ve mülkle değil ilimle kendini tanımak, benliğini idrak etmek ve bunları âleme de tanıtmak niyetindedir. İsacan Sultan, insanın kendini tanıma felsefesini tabiatla kıyaslayarak “Suyu her nereye döksen de oyuk yahut çukuru doldurur, düz bir satıh hâsıl eder yani kendini bütünler.” (Isajon Sulton 2023: 308) diye ifade eder. Buna uygun olarak genç Birûnî, yüce ve anlamlı niyetini “Benim fiziki kuvvetim yeterli lakin bilim gücüm az, ben bunları denkleştirmek istedim.” (Isajon Sulton 2023: 319) şeklinde dile getirir. Bütünleştirmek yahut denkleştirmek, yani fiziki kuvvetiyle bilim gücünü denk hâle getirmek, yazarın nezdinde insanın bedeniyle ruhunun derecesi konusunda kaygılanması anlamına gelir. Birûnî, Mansur ibn Irak'la ilk sohbetinde Kur'an-ı Kerim'i tamamıyla ezberlediğini söyler. Yazarın kahramanına bunu söyletmedeki gayesi, muhtemelen Birûnî'nin çok küçük yaşından itibaren dünya ve ahiret için faydalı ilim yolunu seçme niyetini ortaya koymaktır. Aslında bu niyet, Birûnî'yi evrensel bir bilim insanı yapan temel motivasyondur.

Romanda anlatılanlara göre tabip komşusu Yadid ibn Yunan, Birûnî'ye on altı yaşında Yunancayı ve Süryaniceyi, Birûnî'ye ona Türkçeyi öğretir. Bu isim, romanın sonunda bir kompozisyonadaki ima çerçevesinde ve bir amaç esasında okuyucuya yeniden hatırlatılır. Yadid ibn Yunan “ömür bağıni ihtiyarlık soğuğu vurduğunda” Birûnî'nin şöhretinden haber alır. Baba vasiyetine göre aradan onlarca yıl geçmiş, Yadid ibn Yunan'ın oğlu Yustinus Yunanistan'dan Birûnî'yi bulmaya gelmiştir. Öyle ki “talihî parlak” Birûnî'nin şöhreti, Yunanistan'a kadar gitmiştir. Yustinus geldiğindeyse Birûnî dünyayı terk etmiştir. O, Ebu Fazl'la buluşur, Birûnî'nin eserlerini kendi diline tercüme etmeyi planladığını ve babasının vasiyetine binaen “Diksitü'l-Birûnî” (Birûnî Anlattı) isimli eseri yazmak istediğini söyler. Aradaki olaylar, tasvir ve anlatımlar takip edilip de romanın sonuna bakıldığında küçük bir kahramanın fonksiyonuna dikkat çekilir. Yine romanın başında dile getirilen ve Birûnî'nin kendi annesine nispeten kullandığı “odun taşıyan” ifadesinin sırrı, eserin sonunda ayan edilir:

“Ey Ebu Fazl! Ben sana, anamın okuma yazmasının olmadığını ve onun sadece biricik oğlu ilim alsın, diye bozkırdan topladığı odunları pazara getirip satmak gibi bir çileye sabrettiğini anlatmıştım. Kendisinin de bilimleri öğrenmesinin mümkün olduğu, o razık-ı marsumanın aklına dahi gelmemişti. Vakanın mahiyetini anlıyor musun? Ben, nadan, gençlik çağımda kendimin ne kadar zeki olduğumu göstermek için nesebimi soranlara ‘Babamı hatırlayamıyorum, anamsa *hammaletü'l-hatabdî*.’ diye cevap verirdim. Bilhassa cahilliğinden helak olan Ebu Leheb'in hanımı hakkındaki o sözleri, kendi anama izafeten kullanırdım. Aklıma geldikçe yüreğim parçalanıyor.” (Isajon Sulton 2023: 310).

Aslında Birûnî'nin kendi anasına nispeten kullandığı ibare, okuyucunun aklında biraz şaşkınlık meydana getirir. Anneye nispeten kullanılan bu ifadenin izahı, Birûnî, kendini kâmil

insan sıfatında bütünleştirebildikten sonra eserin sonunda aydınlanır. Bu aydınlanma, Birûnî'nin kişisel olgunlaşma sürecinin bir yansımasıdır.

İsacan Sultan'ın *Birûnî* isimli romanı, kuruluşu ve anlatım usulü bakımından diğer romanlarından farklılık gösterir. Yazar özellikle ele alınan vakaları birbirine bağlamada ve zaruri yerlerde ciddi, halis değerlendirme görevini, Ebu Fazl karakterinin üzerine yükler. Yazar, tarihî olayları; el-Memun'un muasırı Sultan Mahmut Gaznevî'nin seferlerini ve savaşlarını, el-Mesut dönemlerindeki tarihî hadiseleri Ebu Fazl'ın tasavvur ve tefekkürünün eleğinden geçirir. Yazarın bu mahiyette müracaat ettiği kahramanlar, bir yandan kendileriyle ilgili durumları anlatırken diğer taraftan da genel olarak bakıldığında yardımcı unsur vazifesiyle Birûnî karakterinin tekâmülüne hizmet ederler.

Romanda klasik Doğu nesir üslubuna has yönler görülür. Örnek olarak Mansur ibn Irak "Cahillerden asla dost edinme, onların basit bir şeyden dolayı seni cahil ve dehrî ilan edivermeleri işten bile değil. Aksi hâlde başına Ebu Nuas'ın yaşadıkları gelir." dediğinde Ebu Reyhan'ın "Ebu Nuas'ın başına gelen olay neymiş?" sorusunun arkasında, kendine mahsus bir esası olan olay akla gelir. Yine bu çerçevede "Falan vakayı hikâye edip anlatmamı ister.", "Vakayı anlatıverdi.", "Başından geçen bir vakayı anlattı." gibi ifadelerin devamına hikâyeler eklenir. Sultan Gazneli Mahmut'la ilişkili epizotta "Bu vakanın tarihi aşağıdaki gibidir." cümlesinden sonra okuyucu Ayaz ve Sultan Mahmut'la ilişkili olayın hikâyesini okur. Böyle bir üslup, muhtemelen, tarihî romanın alanını ve ufkunu genişletmeye yardım eder; anlatıya, destansı bir hava katar.

Bununla birlikte İsacan Sultan, diğer eserlerinde kullandığı bazı poetik usuller geleneğini, bu romanında da devam ettirir. Okuyucuyu belli bir mekâna alıp götürmesi ve bu döneme has şeyleri asıl isimleriyle ve yeri geldikçe esere dâhil etme yöntemi bu romanda da mevcuttur. Örnek olarak "Rey. Ebu Zerr Hikâyesi" bölümünde bir vaka anlatılır: Birûnî, altın yüzüğünü pazarda satmak ister. Sarrafa gösterir. Sarraf, hakikaten de altından anlayan biridir. Yüzüğün hangi diyarda, ne zaman ve hangi usulde yapıldığına kadar bilir. Sarrafla arasında geçen sohbette Birûnî, ona kıymetli şeylerin hacmini, uzunluğunu ya da ebadını ölçmede nelerden faydalandıklarını sorar. Reyli sarraf ona şöyle cevap verir: "Biz altın ve gümüşü miskal ve dirhemle, elması karatla, tahılı kilo ya da batmanla ölçeriz. Kumaşı dirsek ve kulaçla, uzun mesafeyi fersahla, kısa uzunlukları parmakla hesaplarız." (Isajon Sulton 2023: 51). Ölçme ve değer tespitinde kullanılan bu esas, düşünce ve detaylar, yazar için önemlidir. Sonraki sayfalarda "lâl, yâkut, zebercet, sedef, merverit, akik, firuze" vb. kıymetli taşlar hakkında da bilgi verilir. Birûnî, söylenenlerden hareketle, şeffaf olmayan sarı taşlar için akrebî, çıyan rengi; efsurî, eşek dişinin rengi; felfelî, biber rengi denildiğine dair çıkarım yapar. Yine o, yeşil ve mavi taşların en az değişime sahip taşlar olduğuna hükmeder. Taşlarla ilgili diğer renk adlandırmalarını da dile getirir: Zülmanî, koyu yeşil; reyhanî, reyhan yaprağının rengi; silkî, kırmızıturp yaprağının rengi; alas, yulaf sapının rengi; zeytuni, zeytin rengi; rined, defne

yapağının rengi (Isajon Sulton 2023: 52) gibi adlandırmalarla ve bunların izahıyla, aralarında cüzi fark olan renkler hakkında bilgiler verir. Bu mahiyetteki bilgiler ve bunlarla ilgili açıklamalar, romanın gerçekliğini öne çıkarır.

İsacan Sultan, Bîrûnî'nin yaşadığı coğrafyanın tabiatı hakkında da bilgiler vererek, gidip gördüğü yerlerin tasvirini yaparak, görüştüğü insanlar ve bunlarla yaptığı görüşmelerinin tafsilatını okuyucuya anlatarak romandaki kurguyu âdetâ gerçeğe dönüştürür; okuyucunun zihnine, eserin muhtevasını bütünüyle taşır, kahramanın yaşadığı dönemin toplumsal ve kültürel anlamdaki bütün renklerini eserine dâhil eder. Şüphesiz ki böylesi iddiaları taşıyan bir romanda, ortaya konulan detaylarda hataların olmaması gerekir. İsacan Sultan, bu yönden oldukça titiz ve dikkatlidir. Sultan, yazdıklarını bilerek, bilmediklerini de bilenlerden sorup öğrendikten sonra yazar. Gerçekçilik iddiasındaki bir eserin üslubundaki gerçekçilik, onun hakikate muvafık olduğuna delalet eder. Bu titizlik, romanın tarihî ve bilimsel güvenilirliğinin artmasına yardımcı olur.

Abu Rayhon Beruniy adlı eserini yazmaya hazırlık sürecinde İsacan Sultan'ın Bîrûnî'nin yaşadığı döneme ait ilmî ve tarihî kaynakları, ona konu olan allamenin kitaplarını ayrıntılı bir şekilde okuduğuna, romanın kendisi şahitlik eder. Öyle ki Sultan, romanında zikrettiği Batı'nın ve Doğu'nun âlimlerinin isimleriyle birlikte onların eserlerinden de bahseder. Onun bu konulardaki mütalaa yahut tespitleri, bunlarla ilgili kaynaklara bağlı olarak takip edilebilir. Romanda, ilme üst düzeyde değer verilir, âlim(ler)e ciddi itibar gösterilir. Yine Sultan, eserinde okuyucunun dikkatini, o zamana kadar sunulmayan tarihî dönemdeki hususlara yönlendirir. Buna örnek olarak Sultan Gazneli Mahmut'un Müslüman bir hükümdar olduğunu, Bîrûnî'nin İslam düşüncesini ve onun ilmî zekâsını öne çıkarır. Bîrûnî, bu romanda samimi bir Müslüman, hakiki bir âlim, gerçek bir yönetici ve insan olarak şekillendirilir. Özbek romanı, muhtemelen, Türkistanlıların millî tarihinin edebî eserlerde hakkani, kendi mahiyeti ve ölçülerine muvafık şekilde ortaya konulması ve bundan yararlanılması yolunda yavaş yavaş ilerlemektedir. Bu münasebetle İsacan Sultan'ın Bîrûnî romanı, bu yoldaki değerli tecrübelerdendir.

Bîrûnî'nin yaşadığı devrin şartlarına, ilmî muhitine ve dönemin âlimlerinin tabiatına uygun şekilde yazılan romanda bilimin amaç ve yararının ne olduğu sorusuna da cevap verilir. Bîrûnî'nin "âlimlik mertebesi"nin yüceltildiği bu romanda, okuyucunun gözünün önünde bu şahsiyetin ulu siması şekillenir. Aslında romanda gerçek âlimlikle her konuda fikir ticareti yapmanın, kibir ve gururun meydana getirdiği bencilliğin bir arada olamayacağı da ortaya konulur. Bîrûnî üzerinden değerlendirme yapıldığında âlimlik, çeşitli toplantılarda yukarı kısımda oturmak için gerekli bir sıfat değil insanlığa hizmet için bir araçtır. Âlimlik, yanılıp da hataya düşenleri doğru yola davet etme çabasıdır; bildiklerinden yola çıkarak hiçbir şeyi bilmezlik tavrının arkasında duran mütevazılıktır. Âlimler, hakikat ve adaletin

koruyucularıdır. Onlar, etrafını aydınlatan ışıktır, yolunu kaybedenlere kılavuzluk eden parlak yıldızlardır. Bu ışık söner, bu yıldız kaybolursa insanlar karanlıkta çaresiz kalır, cahillikte yolunu bulamaz; bu duruma düşüp de karanlığa doğru yürüyen birisi, gideceği yeri bilemez, yanılır ve kaybolur. Âlimler, insanlara doğru düşünmeyi, şükretmeyi, hem kendi varlığına hem de etrafına bakmayı ve bunları anlamaya çalışmayı öğretir. Âlimlik, bu âleme gelip gitmenin mahiyetini ve bu dünyadaki sınırlı ömrün manasını anlamaktır. Birûnî hakkındaki bu roman, okuyucuyu bu çerçevede düşünmeye davet eder. Romandaki başkahramanın Ebu Ali ibn Sina gibi tabiple ya da zamanın hükümdarlarıyla olan münasebetleri de ibrete değer bir şekilde yazar tarafından okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

İsacan Sultan, bu eserinde okuyucunun âlimin iç dünyasını anlamasına, onun üstündeki mesuliyeti idrak etmesine ve başından geçen sıkıntıları tam manasıyla tasavvur etmesine yardım eder. Yazarın bunu yapmadaki amacı, hakiki ve faydalı ilmin ne olduğunu okuyucuya anlatmak; ona yaratıcının verdiği istidattan ve halis tefekkür nimetinden faydalanabilmenin yolunu göstermektir. Bu yaklaşım, bilimin insanlığa hizmetteki rolünü de vurgular.

Sultan'ın bu romanında başvurduğu Birûnî aforizmaları, hem romanın konusunu zenginleştirir hem de onun bu usulden yararlanarak romanını hikmet incileriyle beslemesine hizmet eder. Bu mahiyetteki sayfalar, okuyucunun dikkatini canlı tutar; onun fikir dünyasını muhakeme ve değerlendirmeler yaptırarak uyarır ve böylece romana hem edebî hem de tarihî bir misyon yükler. Bu aforizmlerle ilgili olarak yazar, okuyucuya sürekli bir şekilde bunların edinilen tecrübelerin arkasından peyda olan tarih hakikatlerinin ürünü olduğunu, hem felsefi hem de edebî tefekkürün bunlara kaynaklık ettiğini söyler.

Abu Rayhon Beruniy adlı romanında İsacan Sultan, aynı dönemde ve muhitte yaşamış biri kalem diğeri kılıç tutan, biri bulut ve diğeri yağmur olan, biri toprak ve diğeri alev olan iki sembol şahsiyetin, yani Ebu Reyhan Birûnî ve Sultan Gazneli Mahmut'un hayatlarını, yaşadıklarını, mücadelelerini, tartışma ve savaşlarını okuyucuya anlatır. Yazar, Birûnî'nin "Sultan Mahmut'la çokça sohbet eder tartıştık; o, cömert ve samimi biriydi, benim sözlerimin doğru olduğunu fark edince kendisinin hatasını anladı." (Isajon Sulton 2023: 286), "Sultan Mahmut, doğru sözlülüğü ve mertliği her şeyden üstün tutardı." (Isajon Sulton 2023: 197) gibi ifadeler yardımıyla Birûnî'nin Sultan Gazneli Mahmut'la ilgili değerlendirmelerini, romanda sık sık öne çıkarmıştır. İsacan Sultan'ın başvurduğu bu usul, onu, muasırlarının yazdığı eserlerdeki üsluplarından ayıran husustur. Bu edebî üslup, İsacan Sultan'ın tarzının ayırt edici bir özelliği olarak öne çıkar ve Türkistan halkının tarihine, ön yargılardan arınmış samimi bir yaklaşımla, milletin yararına olacak şekilde bakmanın gerekliliğini vurgular. Yine yazarın bu tavrı aslında tarihî konuları ve şahsiyetleri ele alan pek çok eserdeki İslam diniyle âlimlerin ya da yöneticilerin, öncülerin, önderlerin veya komutanların çoğu durumda çatışma

esasinda ele alınmasına karşı çıkıştır. Bu münasebetle söz konusu romanında İsacan Sultan, hükümdarla âlimi hakkani bir şekilde değerlendirmeye çalışmış; Ebu Reyhan Birûnî'nin gerçekten de Müslüman bir âlim olduğunu göstermiş, Gazneli Mahmut'unsa kendi devrinde İslam bayrağını yukarıya yükselten fatih bir komutan, mahir bir devlet adamı olarak okuyucunun dikkatine sunmuştur. Bu yaklaşım, tarihî figürlerin adil bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

Edebî eserde, insanın dış ve iç âleminin tasviri önemlidir ve onun varlığı türlü şekillerde tasvir edilir. Poetika ilminde kinaye, metafor en yukarıda kabul edilir; zıtlıkların tasviri de dikkat çekicidir. Bu gibi unsurları kendisinde toplayan canlı tasvir, yazarın maharetini gösteren unsurdur. Zıtlıklar, mücadeleler ve savaşların sonucunda birbirine karşı düşman kabul edilen unsurlardan birisi, ortadan kalkmaya mahkûmdur. Böyle durumlarda okuyucuyu canlı ve açık bir tasavvura götüren ifadeler şüphesiz metni daha canlı hâle getirir:

“Vücudun dayanağı ve nimetlerin tadıcısı olan eli, önünde sonunda yılan sokar; ona bağlı olan beden helak olur, böyle durumlarda onu kesip atmaktan başka çare yoktur. Yahut vücut değirmeni olan dişler çürüyüp gittiği için nimetleri yemek, rahatlık yerine ağrı ve azap verir, sökülüp atılmazsa olmaz. İnsan bedenindeki ıstıraplı alametlerden kurtulmak gerekir...” (İsajon Sulton 2023: 121).

Abu Rayhon Beruniy romanındaki bir epizotta, tabiatın tasviri şöyle yapılır:

“Güneş ufka yavaş bir şekilde yanlamasına uzanmaya başladı. Şark tarafında, akşam yıldızı kendini gösterdi. Koyu mavi renk alan asuman, alt üst edilmiş gibi oluverdi. Sıcaklığı artan kumun kokusunu dağıtan rüzgâr efil efil eser, uğultusu kulağa gelirdi. O, bitkilerin fısıltılarını güçlendirirdi. Akşamın çökmesiyle sahra, dünkü seslerle doldu.” (İsajon Sulton 2023: 410).

İsacan Sultan'ın tasvirlerini canlı bir şekilde yapması, aslında okuyucunun bunları gözünde canlandırırken çizdiği manzarayla ondaki renkleri açık seçik görmesini, bunlardaki seslerin duyulmasını yani okuyucunun metinle bütünleşebilmesini sağlamak içindir. Bu çerçevede yazar, kahramanlarını tasvir ederken romanın genelinde olduğu gibi bunda da kelimedenden tasarruf etmekten uzak durmuştur. Çünkü o, Türkistanlıların tarihinde önemli yeri olan Birûnî'yi anlattığı romanında kendine has coşkunluğu ve akıcılığı, ilim ve hikmeti, onunla ilgili hikâyeleri ayrı bir ahenkte ve cazibeyle anlatmayı tercih etmiştir. Böyle yapmak suretiyle okuyucuyu, romanın kahramanı Birûnî'nin dünyasına girmeye, bunun cazibesine kapılmaya davet etmiş, eserin zevkle okunmasını sağlamayı istemiştir. Yazar, Birûnî'nin insani görünüşünü, âlimlik makamını, tefekkürünün genişliğini, fehmini, bildiklerini, yazdığı kitaplarını, dünya ilim hazinesine koştığı hissesini okuyucuya sunmak suretiyle âdeta onun büyük bir âlim ve kâmil bir insan olarak manevi ve ruhi dünyasını ortaya koymayı istemiştir. Bu tasvirler, okuyucuyu Birûnî'nin yaşadığı dönemin atmosferine taşımıştır.

Yazar, Birûnî'nin ilmî bakış açısını ve düşünme şeklini Ay, Güneş, yıldızlar, çeşitli gezegenler ve dünyanın durumu hakkındaki fikirlerini Birûnî'yle Ebu Fazl'ın sohbetleri aracılığıyla verir. Birûnî'yle görüşükten sonra Ebu Fazl'ın dünyaya bakışı, bilime yaklaşımı âdetâ yeniden şekillenir. Birûnî'den Dünya'nın yuvarlak olduğuna dair düşünceleri, Ay tutulmasında Dünya'nın gölgesinin Ay'a düşmesi hakkındaki değerlendirmelerini dinleyen Ebu Fazl, şunları söyler:

“Bilmenin ve keşfetmenin lezzeti vücudumu kapladı. Ya Allah! Bu meşakkatli işte bu kadar huzurun varlığı aklıma dahi gelmemişti. Güzellerin sohbeti, meyın verdiği keyif yahut ölümcül cenk ve mücadelelerinde kazanılan galibiyetin mutluluğu, bu lezzet karşısında hiçbir şey değildi!” (Isajon Sulton 2023: 92).

Onların kendi aralarındaki ilmî sohbetlerinde “yer küresinin çevresinin dokuz bin fersah olduğu”na, eğer bir kervan “her gün dört fersah yol giderse onun yeryüzünü otuz dört yıldan daha uzun bir sürede gezip dolaşacağının mümkünlüğü”ne dair malumatlar verir. Bunun yanı sıra romanda bilim türleriyle ilgili malumat da oldukça fazladır. İlimlere dair rakamlar, terimler, ölçü birliklerinin / birimlerinin edebî eser metnine dâhil edilmesi, yazardan mahareti, sabrı ve dirayeti, metaneti ve elbette kendine has incelemeleri, zengin bir ilmî tefekkürü talep eder. Birûnî gibi bir âlim hakkında yazılan edebî eser, tahminleri, karışıklığı ya da mantıki sınırlardan çıkmayı kabul etmez. Bu sebeple söz konusu romanda matematik, mühendislik, yüzey, köşe, çizgi, nokta, daire, mukabele, felek, burç, usturlap gibi terimlerin kullanılması; Batı'dan ve Doğu'dan Aristo, Pisagor, Batlamyus gibi allameye çeşitli ölçülerde yer verilmesi gayet doğaldır. Bu durum, İsacan Sultan'ın hem kahramanları hem de romanı üstünde çalışırken kendisini ilmî eserlerden beslediğine delildir.

Birûnî'yle Ebu Fazl arasındaki sohbetler Ürgenç'te “Dârü'l-Hikme”de geçer. İsacan Sultan aynı mekânda yaşamış ve eserler yazmış allameden, onların yazdığı eserlerden; onların dünya ilim hazinesine hisse koşacakları muhiti oluşturan ve imkânlar sunan, ufuklarını açan hükümdarın asırlara tesir eden hizmetlerinden de romanında uzun uzun bahseder. Dünyanın kendisinde taşıdığı zıtlıklara işaret eden İsacan Sultan, bu durumun insanların tabiatında da olduğuna dikkat çekerek bunu Ebu Fazl'ın dilinden yeryüzünde yaşayan iki bende olan Ebu Reyhan Birûnî'yle Sultan Gazneli Mahmut'un tabiatlarını tasvir ederek gösterir:

“Biri sultandır, diğeri hikmet ehli. Lakin bu sıfatlar, onları tarife kâfi gelmez. Biri alevdir, yaşı ve kuruyu birdenbire yakar; diğeri su olur bütün her yeri doldurur, sakinlik vermesiyle birlikte temizler. Biri hararettir, diğeri toprak. Hararet, madenleri eritip ondan daha da dayanıklı başka bir maden peyda eder. Topraksa dünyadaki bütün nimetlerin anası değil midir? Biri asumdandır, diğeri yer. Birinin heybeti göğü kaplar, diğeri toprak gibi dümdüzdür. Biri buluttur, diğeri yağmur. Bulutsuz yağmur nasıl yağsın ki? Biri tufandır, diğeri şimşek. Tufan kopup gelmezse şimşek nasıl meydana gelir? Biri kılıçtır, diğeri kalem yahut biri darü'l-hükümdür, diğeri medrese.

Darü'l-hükümde suçlulara ceza verilir; medrese, bilimlerin hazinesidir.”
(Isajon Sulton 2023: 320).

Bu zıtlıklar, iki figürün âdetâ birbirini tamamlayan doğasını gözler önüne serer.

Sonuç

İsacan Sultan, Özbek edebiyatında hikâye ve romanlarıyla müstesna bir yere sahiptir. O, eserlerinde insan ve tabiat arasındaki ilişkiyi, Özbeklere mahsus hayat tarzını, dinî ve millî değerleri, felsefi ve ilmî tefekkürü bir arada ele alır. Eserlerinde işlenen sevgi, aile, anne-baba, kader gibi temalar onun hikâye ve romanlarının temelini oluştururken bunları tabiat unsurlarıyla sembolize etmesi, üslubuna poetik bir hava katar. Sultan'ın hikâyelerinde kullandığı semboller, metaforlar ve tasvirler, onun edebî dildeki maharetini ve bireysel üslubunu ortaya koyar. Romanlarında ise postmodernizmden beslenen yenilikçi yaklaşımıyla Özbek romancılığına yeni bir soluk getirir. Bu yenilikçi yaklaşım, Özbek edebiyatını çağdaş bir boyuta taşır.

İsacan Sultan'ın *Abu Rayhon Beruniy* (Ebu Reyhan Bîrûnî) romanı, onun tarihî şahsiyetleri ve dönemleri ele alışındaki titizliğini ve derinliğini gösterir. Bîrûnî'nin ilim aşkı, kendini tanıma arzusu ve insanlığa hizmet gayesi, romanın ana eksenini oluştururken yazar, bunu tarihî gerçeklerle harmanlayarak okuyucuya hem edebî hem de ilmî bir ziyafet şeklinde sunar. Sultan, Bîrûnî ve Gazneli Mahmut gibi şahsiyetleri hakkaniyetle ele alarak tarihî roman türünde örnek bir eser ortaya koymuştur. Bu eser, tarihî gerçeklikle edebî kurgunun ustalıkla birleşimini temsil eder.

Netice itibarıyla İsacan Sultan, eserleriyle Özbek edebiyatında hem yerel hem de evrensel değerleri bir araya getiren bir köprü vazifesi görür. Onun hikâye ve romanları, Özbek kültürünün zenginliğini yansıtırken insanlığın ortak meselelerine de ışık tutar. Sultan'ın edebiyat dünyasındaki bu konumu, onu çağdaş Özbek edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri yapar.

Kaynakça

- Abdurahmonov, Ibrohimjon. 2017. “Aql va Yurak Mushtarak Bo’lsa...” (Suhbat). *Yoshlik Jurnalı*, (5), 18-27.
- Fort, Kristofer. 2017. “Isajon Sulton va Postmodernizm”. *Isajon Sulton Nasri Badiiyati To’plami*. (Nashrga Tayyorlovchilar: Gulnoz Sattorova va Marhabo Qo’chqorova). Toshkent: Turon Zamin Ziyo Nashriyoti.
- Isajon Sulton. 1995. *Oydinbuloq*. Toshkent: G’afur G’ulom Nomidagi Adabiyot va San’at Nashriyoti.
- Isajon Sulton. 2015. “Toshkelinchak”. *Kitob Dunyosi Gazetasi*, 4-16.
- Isajon Sulton. 2017. “Kitob – Xalq Tafakkurining Betakror Hosilasi”. *Milliy Tiklanish Gazetasi*, 6-7.

- Isajon Sulton. 2018. *Hazrati Xizr Izidan*. Toshkent: G'afur G'ulom Nomidagi Adabiyot va San'at Nashriyoti.
- Isajon Sulton. 2023. *Abu Rayhon Beruniy*. Toshkent: Innavatsion Rivojlanish Nashriyoti.
- Mirvaliyev, Sobir. Shokirova, Rixsiya. 2016. *O'zbek Adiblari*. Toshkent: G'afur G'ulom Nomidagi Adabiyot va San'at Nashriyoti.
- Rasulov, Abdug'afur. 2017. "Akslar Falsafasi". *Isajon Sulton Nasri Badiiyati To'plami*. (Nashrga Tayyorlovchilar: Gulnoz Sattorova va Marhabo Qo'chqorova). Toshkent: Turon Zamin Ziyo Nashriyoti.
- Sattorova, Gulnoz. Qo'chqorova, Marhabo. 2017. *Isajon Sulton Nasri Badiiyati*. Toshkent: Turon Zamin Ziyo Nashriyoti.

